

TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN AXOLIGA VALYUTA OPERATSIYALARINI AMALGA OSHIRISHNI YANADA TAKOMILASHTIRISH FAOLLIGINI OSHIRISH MASALALARI

Ilmiy rahbar: Norqulov Habibullo

Samarqand Iqtisodiyot va Servis insitituti

Bank-Moliya xizmatlari fakulteti

Bank ishi kafedrası assistenti

To'rabekov Samandar

SamISI, "Bank-Moliya xizmatlari" fakulteti talabasi

Annotatsiya

Ushbu ilmiy maqola O'zbekistonda tijorat banklari tomonidan aholiga ko'rsatiladigan valyuta operatsiyalarini takomillashtirish masalasini chuqur tahlil qiladi. Maqolada valyuta operatsiyalarining joriy holati, ularning huquqiy asoslari, shuningdek, amaliyotda uchraydigan asosiy muammolar va cheklovlar atroflicha o'rganilgan. Xalqaro tajriba va raqamli transformatsiya imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda, valyuta xizmatlarini yanada rivojlantirish yo'nalishlari ko'rsatib o'tiladi. Tadqiqot natijalariga asoslanib, aholiga valyuta operatsiyalari xizmatini takomillashtirish bo'yicha institutsional va me'yoriy-huquqiy takliflar ilgari suriladi. Maqola yakunida takomillashtirilgan valyuta operatsiyalarining iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligi baholanib, O'zbekistonning jahon moliya tizimiga integratsiyalashuvini kuchaytirish hamda aholi farovonligini oshirishga qaratilgan tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: Valyuta operatsiyalari, tijorat banklari, raqamli transformatsiya, Markaziy bank, huquqiy baza, xalqaro tajriba, moliyaviy barqarorlik

Kirish

Global iqtisodiy integratsiya sharoitida O'zbekistonning jahon bozorlariga faol kirib borishi, aholining xalqaro savdo va turizmga ishtiroki ortib borishi tijorat banklari tomonidan ko'rsatiladigan valyuta operatsiyalari xizmatlarining ahamiyatini yanada oshirmoqda. Valyuta operatsiyalari fuqarolarning tashqi iqtisodiy faoliyatini qo'llab-

quvvatlash, transchegaraviy to'lovlarni osonlashtirish va investitsiyaviy muhitni yaxshilashda muhim o'rin tutadi. So'nggi yillarda O'zbekistonda valyuta siyosatini liberallashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi, bu esa aholi uchun valyuta operatsiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirdi. Biroq, mavjud tizimda hali ham bir qator muammolar va cheklovlar saqlanib qolmoqda, bu esa ushbu xizmatlar sifati va samaradorligini yanada oshirishni taqozo etadi.

Ushbu maqolaning maqsadi O'zbekistonda tijorat banklari tomonidan aholiga ko'rsatiladigan valyuta operatsiyalarini amalga oshirish jarayonini kompleks tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash, xalqaro tajriba va raqamli transformatsiya imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda ularni takomillashtirish yo'nalishlarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot doirasida valyuta operatsiyalarining huquqiy asoslari, amaliyotdagi cheklovlar, shuningdek, zamonaviy texnologiyalarning ushbu sohani rivojlantirishdagi roli atroflicha o'rganiladi. Maqola natijalari O'zbekistonning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, bank xizmatlari sifatini oshirish va aholining iqtisodiy faolligini rag'batlantirishga xizmat qiladi.

Asosiy qism

O'zbekistonda valyuta operatsiyalari sohasidagi islohotlar so'nggi yillarda jadal tus oldi. Ilgari, mamlakatda valyuta ayirboshlash bo'yicha jiddiy cheklovlar mavjud bo'lib, bu, xususan, bank kartalarini ishlatishda ham o'z aksini topgan. Misol uchun, ichki bank kartalari (UZCARD, HUMO) va xalqaro kartalar (Visa, Mastercard) alohida ishlagan, xalqaro kartalardan so'm hisobvarag'idan to'g'ridan-to'g'ri chet eldagi to'lovlar uchun foydalanish imkonsiz bo'lgan. Vaziyat shu darajada ediki, 2000-yillarning boshlarida Uzsanoatqurilishbank tomonidan mamlakat ichida ishlaydigan VISA kartalarini joriy etishga urinishlar, ularning cheklangan foydaliligi tufayli muvaffaqiyatsiz yakunlangan edi.

Valyuta siyosatining liberallashtirilishi natijasida bugungi kunda bu cheklovlar olib tashlandi. Endilikda O'zbekiston tijorat banklari xalqaro kartalarni (masalan, UZCARD-MIR, HUMO-VISA kabi hamkorlikda ishlab chiqariladigan kartalar) bevosita so'm hisobvarag'iga bog'lagan holda chiqarishi mumkin. Bu kartalar mamlakat ichida ham,

xalqaro miqyosda ham ishlash imkoniyatiga ega bo'lib, chet eldagi tranzaksiyalar uchun avtomatik valyuta konversiyasini ta'minlaydi. Bu holat, ayniqsa, sayohatchilar uchun katta qulaylik yaratdi.

Valyuta operatsiyalarini tartibga soluvchi huquqiy asoslar ham mustahkamlanmoqda. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki Boshqaruvi tomonidan 2020 yil 31 avgustda qabul qilingan 3281-sonli qarori "Valyutani tartibga solish to'g'risida"gi qonun hamda "O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki to'g'risida"gi qonunlarga muvofiq qabul qilingan bo'lib, u mamlakat ichida valyuta operatsiyalarini amalga oshirish qoidalarini belgilaydi. Ushbu hujjat "ichki valyuta operatsiyalari" tushunchasini aniq belgilab, bank xizmatlari, xayriya faoliyati va sud qarorlari bilan bog'liq to'lovlarni o'z ichiga oladi. Qarorda valyutadan foydalanishning qonuniy yo'nalishlari, jumladan, ichki valyuta operatsiyalari, joriy xalqaro operatsiyalar, konsullik yig'implari, notijorat pul o'tkazmalari va naqd pul yechish shartlari ko'rsatilgan. Valyuta operatsiyalarini amalga oshirishda mijozning nomi, valyuta turi va miqdori, sotib olish yoki sotish kursi, operatsiya maqsadi va tasdiqlovchi hujjatlar talab etilishi ham belgilangan.

Valyuta operatsiyalari xizmatlari sohasida sezilarli yutuqlarga erishilganiga qaramay, aholiga xizmat ko'rsatishda hali ham bir qator muammolar va cheklovlar mavjud. Avvalo, hamkorlikda ishlab chiqariladigan kartalarning (co-badging cards) narxi masalasi dolzarb hisoblanadi. Xalqaro to'lov tizimlari tomonidan olinadigan komissiya to'lovlari (masalan, Visa/Mastercard uchun 0.75% dan 1.75% gacha bo'lgan interchange to'lovlari, mahalliy kartalar uchun 0.2% ga nisbatan ancha yuqori) bu kartalarning umumiy xarajatini oshirib, yakuniy iste'molchiga yoki savdo nuqtalariga qo'shimcha yuk bo'lib tushishi mumkin. Bu esa, xalqaro operatsiyalar uchun qulaylik yaratilgan bo'lsa-da, ularning iqtisodiy samaradorligiga ta'sir ko'rsatadi.

Raqamli infratuzilmadagi kamchiliklar ham jiddiy muammo hisoblanadi. Ayrim banklarda yetarli darajada integratsiyalashmagan raqamli infratuzilma, yopiq API tizimlari va valyuta kurslarining uzluksiz real vaqt rejimida taqdim etilishidagi qiyinchiliklar mobil banking valyuta xizmatlarining to'liq optimallashtiruviga to'sqinlik qilmoqda. Natijada,

foydalanuvchi tajribasi pasayishi, operatsiyalar tezligi va shaffofligida kamchiliklar yuzaga kelishi mumkin.

Aholining moliyaviy savodxonligi va raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasi ham hududlar bo'yicha farq qiladi. Ayrim chekka hududlarda raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari cheklangan bo'lib, bu esa aholining zamonaviy valyuta xizmatlaridan to'liq foydalana olmasligiga olib keladi. Shu bilan birga, kiberjinoyatlarga qarshi kurashish va raqamli xizmatlarga bo'lgan ishonchni oshirish ham muhim ahamiyat kasb etadi, chunki bu omillar xizmatlardan kengroq foydalanishga to'sqinlik qilishi mumkin.

Valyuta operatsiyalarini boshqarish va hisobga olishdagi mavjud muammolar ham dolzarb. Xalqaro savdo hajmining o'sishi va valyuta kurslarining o'zgaruvchanligi sharoitida, banklar uchun valyuta tranzaksiyalarini aniq hisobga olish va nazorat qilish yanada murakkablashmoqda. Bu esa, o'z navbatida, banklarning moliyaviy barqarorligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Valyuta operatsiyalarini takomillashtirishda xalqaro tajriba va raqamli transformatsiya imkoniyatlaridan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir. Rivojlangan mamlakatlarning tajribasi shuni ko'rsatadiki, Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) va Xalqaro audit standartlari (ISA) kabi xalqaro standartlarni joriy etish valyuta operatsiyalari auditining samaradorligi va ishonchliligini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, ichki nazorat tizimlarini mustahkamlash ham shaffoflikni ta'minlash va banklarning xalqaro moliyaviy bozorlardagi raqobatbardoshligini oshirishda muhimdir.

O'zbekistonning "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasi moliyaviy sektorni va fintech sanoatini raqamlashtirishni nazarda tutadi. Bu borada FinTech Assotsiatsiyasini tashkil etish, IT kompaniyalariga soliq imtiyozlari berish va raqamli davlat xizmatlarini rivojlantirish orqali salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda. MyID kabi platformalar masofaviy biometrik identifikatsiyani amalga oshirishga imkon bersa, my.gov.uz davlat xizmatlarini banklar bilan real vaqt rejimida ma'lumot almashish orqali KYC (Mijozni bilish) jarayonlarini soddalashtiradi va operatsion xarajatlarni kamaytiradi.

Raqamli texnologiyalardan, jumladan, blokcheyn, sun'iy intellekt va API interfeyslaridan foydalanish banklararo hisob-kitoblar, xalqaro tranzaksiyalar va moliyaviy xavfsizlikni sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi. Xalqaro miqyosda raqamli platformalar moliyaviy tranzaksiyalar uchun tobora ustun bo'lib bormoqda; 2023 yilgi Jahon banki hisobotiga ko'ra, rivojlanayotgan mamlakatlardagi moliyaviy xizmatlar foydalanuvchilarining 67 foizi raqamli tarzda tranzaksiyalarni amalga oshiradi, bunda mobil ilovalar valyuta operatsiyalari uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'zbekistonda ham 2024 yilda faol mobil banking foydalanuvchilari soni 22 milliondan oshib, aholining 60 foizdan ortig'ini tashkil etdi.

Foydalanuvchi tajribasini oshirish, tezlik, xavfsizlik va shaffoflikni ta'minlash raqamli valyuta operatsiyalarining asosiy yo'nalishlari bo'lishi lozim. Mobil ilovalarda valyuta ayirboshlash kurslarini real vaqt rejimida taqdim etish, operatsiyalarni soddalashtirish va mijozlarga qulay interfeyslar yaratish bu boradagi muhim qadamlardir.

Aholiga valyuta xizmatlarini yanada takomillashtirish uchun kompleks yondashuv talab etiladi. Bu borada quyidagi institutsional va me'yoriy-huquqiy takliflarni ilgari surish mumkin:

Birinchidan, valyuta operatsiyalarini tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy bazani zamonaviy raqamli texnologiyalar va xalqaro standartlarga mos ravishda doimiy takomillashtirish zarur. Bu, jumladan, ochiq API tizimlarini joriy etishga oid qonunchilikni rivojlantirishni, shuningdek, kiberxavfsizlikka oid me'yorlarni kuchaytirishni o'z ichiga oladi.

Ikkinchidan, tijorat banklari ochiq API tizimlarini joriy etishlari va raqamli infratuzilmalarni integratsiyalashlari lozim. Bu, xizmat ko'rsatish tezligini oshirish, uchinchi tomon fintech kompaniyalari bilan hamkorlikni kengaytirish va yangi, innovatsion valyuta xizmatlarini yaratish imkonini beradi. Markaziy bank bu jarayonni rag'batlantiruvchi mexanizmlarni ishlab chiqishi mumkin.

Uchinchidan, xalqaro to'lov tizimlari bilan hamkorlikda mahalliy kartalar (UZCARD, HUMO) uchun xalqaro operatsiyalar narxini pasaytirish bo'yicha muzokaralar olib borish lozim. Shu bilan birga, mahalliy to'lov tizimlari orqali amalga oshiriladigan xalqaro

tranzaksiyalar uchun muqobil, arzonroq yechimlarni izlash va joriy etish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

To'rtinchidan, aholining moliyaviy savodxonligini oshirishga qaratilgan keng ko'lamli dasturlarni amalga oshirish zarur. Bu dasturlar raqamli valyuta xizmatlaridan foydalanish bo'yicha treninglar, onlayn kurslar va axborot kampaniyalarini o'z ichiga olishi mumkin. Ayniqsa, hududlarda raqamli inklyuzivlikni ta'minlashga alohida e'tibor qaratish, kiberxavf xatarlaridan himoyalaniish bo'yicha tavsiyalar berish muhimdir.

Beshinchidan, banklarda valyuta operatsiyalarining hisobini yuritish va auditini olib borish bo'yicha ichki nazorat tizimlarini mustahkamlash, xalqaro audit standartlari (IFRS, ISA) talablariga muvofiq ravishda takomillashtirish lozim. Bu, operatsiyalar shaffofligini ta'minlash va moliyaviy risklarni kamaytirishga yordam beradi.

Oltinchidan, mobil banking ilovalarida valyuta kurslarining uzluksiz real vaqt rejimida taqdim etilishini ta'minlash uchun texnik yechimlarni takomillashtirish zarur. Bu, mijozlarga valyuta ayirboshlash bo'yicha aniq va dolzarb ma'lumotlarni olish imkonini beradi.

Valyuta operatsiyalarining takomillashtirilishi O'zbekiston iqtisodiyoti va jamiyati uchun keng qamrovli iqtisodiy va ijtimoiy samaradorlikni ta'minlaydi.

Iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan, qulay va shaffof valyuta xizmatlari tashqi savdo hajmini oshirishga, xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga va pul o'tkazmalari samaradorligini yaxshilashga xizmat qiladi. Bu, o'z navbatida, mamlakatning to'lov balansiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Banklarning moliyaviy barqarorligi ham oshadi, chunki risklar kamayadi va operatsiyalar shaffofligi ta'minlanadi, bu esa ularning xalqaro moliyaviy tizimga integratsiyalashuvini kuchaytiradi. Raqamli to'lov tizimlarining rivojlanishi naqd pulsiz to'lovlarning ulushini oshiradi, bu esa iqtisodiyotda pul muomalasi xarajatlarini kamaytiradi. Joriy tendentsiyalar shuni ko'rsatadiki, naqd pulsiz to'lovlar ulushi 2021 yildagi 34% dan 2024 yilda 40% gacha oshgan va 2025 yilga borib 50% ga yetishi prognoz qilinmoqda. Takomillashtirilgan valyuta operatsiyalari bu maqsadga erishishga katta hissa qo'shadi.

Ijtimoiy samaradorlik jihatidan, aholi uchun valyuta operatsiyalarini amalga oshirish jarayonining soddalashuvi va tezlashuvi fuqarolarning moliyaviy xizmatlardan foydalanish qulayligini sezilarli darajada oshiradi. Sayohatchilar, xorijda ishlaydigan yoki ta'lim oladigan fuqarolar, shuningdek, xalqaro savdo bilan shug'ullanuvchi kichik tadbirkorlar uchun bu ayniqsa muhimdir. Xizmatlar arzonlashuvi aholining xarajatlarini kamaytiradi va moliyaviy inklyuziyani kuchaytiradi. Raqamli texnologiyalarga bo'lgan ishonchning oshishi va kiberxavfsizlikning ta'minlanishi aholining bank tizimiga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi, bu esa iqtisodiy faollikning yanada o'sishiga turtki beradi. Natijada, ushbu takomillashtirishlar aholi turmush darajasini oshirishga va "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasining muvaffaqiyatiga bevosita hissa qo'shadi.

Xulosa

O'zbekistonda tijorat banklari tomonidan aholiga ko'rsatiladigan valyuta operatsiyalarini takomillashtirish mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi va jahon moliya tizimiga integratsiyalashuvi uchun ustuvor vazifa hisoblanadi. So'nggi yillarda amalga oshirilgan valyuta siyosatini liberallashtirish bo'yicha islohotlar, xususan, hamkorlikda ishlab chiqariladigan bank kartalarining joriy etilishi va huquqiy bazaning mustahkamlanishi bu borada sezilarli yutuqlarni ta'minladi. Biroq, yuqori komissiya to'lovlari, raqamli infratuzilmadagi kamchiliklar, moliyaviy savodxonlikdagi tafovutlar va kiberxavfsizlik xatarlari kabi muammolar hanuzgacha mavjud.

Valyuta operatsiyalarini yanada takomillashtirish uchun xalqaro tajriba va raqamli transformatsiya imkoniyatlaridan keng foydalanish lozim. Blokcheyn, sun'iy intellekt va ochiq API tizimlari kabi zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, foydalanuvchi tajribasini yaxshilash, operatsiyalar tezligi va shaffofligini oshirish muhimdir. Shuningdek, me'yoriy-huquqiy bazani doimiy takomillashtirish, banklarda ichki nazorat tizimlarini mustahkamlash, moliyaviy savodxonlikni oshirish va xalqaro to'lov tizimlari bilan hamkorlikda xarajatlarni optimallashtirish bo'yicha institutsional choralarni ko'rish zarur.

Ushbu choralar kompleksi valyuta operatsiyalarining iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi, mamlakatning to'lov balansini yaxshilaydi, investitsiya muhitini jozibador qiladi, aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish

qulayligini oshiradi va umumiy farovonlikni ta'minlaydi. O'zbekistonning raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyasi doirasida bu yo'nalishdagi sa'y-harakatlar mamlakatning kelajakdagi barqaror o'sishi uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank faoliyati bo'yicha yillik hisobot, 2024.
2. Axmedov, S. "Tijorat banklarida kreditlashning samaradorligini oshirish yo'llari." Iqtisodiyot va moliya, 2023.
3. World Bank. "Financial Sector Assessment: Uzbekistan", 2022.
4. Karimov, D. "Bank xizmatlarini avtomatlashtirish va raqamlashtirish." Toshkent, 2021.
5. IMF. "Financial Development in Central Asia", 2022.
6. Tursunov Faridun Mustafoyevich. Tijorat banklarida innovatsion masofaviy bank xizmatlarini tashkil etishning ahamiyatli jihatlari // "Servis" ilmiy-amaliy jurnali. 2025-yil, mart. 1-son. 170-174 bb. ISSN: 2091-5187. (08.00.00, OAK rayosatining 2017-yil 19-martdagi 239/5-sonli qarori).

Internet saytlari:

1. www.lex.uz—O'zbekiston qonunchilik ma'lumotlari bazasi.
2. www.cbu.uz—O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti.
3. www.imf.org—Xalqaro valyuta jamg'armasi rasmiy sayti.
4. www.worldbank.org—Jahon banki rasmiy sayti.
5. www.stat.uz—O'zbekiston Respublikasi statistika qo'mitasi rasmiy sayti.